

Mettray Sürgün Yeri (Mettray Penal Colony)

Michel Foucault'un Hapishanelerin Doğuşu Eseri Çerçevesinde Mettray Sürgün Yeri

Refia KADAYIFÇI

Mettray'ın Kuruluşu

Fransa'da 1791 ve 1810 ceza kanunlarının yürürlükte bulunduğu sıralarda suçlu çocuklar büyük suçlularla bir arada olmak üzere umumî hapishanelere konulmaktaydı. Fransız bir avukat olan ve aynı zamanda cezai ıslahatlar üzerinde çalışmalar yürüten Frédéric-Auguste Demetz ve mimar Guillaume-Abel Blouet, 1837 yılında Fransa Hükümeti adına Amerikan hapishane mimarisini analiz ettiler ve birlikte Fransa'nın Mettray köyünde çocuk mahkûmlar için bir sürgün yeri tertip ettiler. Demetz, yaşları 6 ile 21 arasında değişen oğlan çocuk suçluları, onların ıslahı amacıyla, kanunları ihlal pahasına Mettray'a götürdü ve böylece resmi olarak 22 Ocak 1840 tarihinde Mettray Sürgün Yeri açılmış oldu.

Mettray'ın Tertip Şekli

Mettray'ın tasarımının ana fikrini "nizam" ve "ortaklaşık" kavramları oluşturmuştur. Mettray'ın duvarları yoktur. Girişinde büyük bir merkezi meydan vardır. Kenarlarında sıralı ağaçlar olan bir yolun sonunda, ana meydana sembolik olarak hâkim bir görümüne sahip şapel bulunur. Meydanın hemen girişinin bir tarafında yöneticinin evi, diğer tarafından ise öğretmenlerin talim gördüğü "hazırlık okulu" yer alır. Meydanın iki tarafında çocuk mahkûmların yaşadığı ve çalıştığı birbirlerinin aynısı olan üç katlı on tane ev sıralanmıştır. Evlerin zemin katında, açık alanda çalışmayan çocukların zanaat öğrendikleri atölyeler bulunur. Birinci kat geceleri-hamakta uyunan- bir yatakhanedir ama sabahları yemekhane olarak kullanılır. İkinci kat

ise daha küçük çocuklar için ayrı bir yatakhane ile sınırlıdır.

Her ev 40 çocuktan oluşan ve biri başkan (chef de famille) diğeri yardımcısı (sous chef) olan iki "ağabey" in nezaretinde bulunan bir "aile" dir. Bu ağabeyler özellikle Demetz tarafından seçilir ve Mettray'ın hazırlık okulunda talim görürler. Mettray'ın adeta bir "aile" ye öykünerek tertip edilmesinin nedeni "çocuk mahkûmların biyolojik ailelerinin başarısızlığı sonucu bu sürgün yerine getirildikleri" düşüncesidir.

Bunun haricinde Mettray'da çiçek bahçeleri, ziyaretçiler için konaklama yeri, taş ocağı, bir hayvan çiftliği ve işlenmiş geniş topraklar bulunur. Ayrıca ana meydanda Mettray'dan ayrıldıktan sonra deniz kuvvetlerine girebilecek çocuklar için teçhizatlı bir yelkenli gemi nüshası yer alır. Mettray bu şekilde kendi geçimini idare edebilen ve içinde 400 tutuklu barındıran bir sürgün yeri olarak tertip edilmiştir.

Mettray'de Yaşam

Demetz, doğanın iyileştirici meziyetine inanırdı ve mottosu "Tanrı'nın gözetiminde, insanı toprak ile ıslah edin ve toprağı insan ile ıslah edin" idi. Mettray'ın misyonu geleneksel hapishanelerin ahlaksızlaştırdığı genç tutukluların, beden gücüne dayanan tarımsal faaliyet ve ibadet ile ıslah edilmeleriydi.

Çocukların kafaları traşlı olmak zorundaydı ve üniforma giyerlerdi. 12 yaşına kadar günlerinin büyük kısmını aritmetik, yazma ve okuma öğrenimleriyle geçirirlerken, ileriki yaşlarında günde yalnızca bir saat dersleri olur

gün boyu çalışırlardı. Çalışan çocuklardan bazıları ticaretle, meyve bahçeleriyle ve bağlarla uğraşırdı lakin çocukların büyük çoğunluğu balast oluşturmak ve kazmak gibi ağır tarla işlerinde çalışırlardı. İş ağırdı, yiyecekler sıradandı ve her kabahat şiddetli cezalarla sonuçlanırdı. Bu disiplin, oğlanların yaşadığı aşırı kalabalık koşulların cesaretlendirdiği ahlak bozukluklarını engelleyemedi.

Çoğunlukla terkedilmiş ve maddi olanakları olmayan çocuklardan oluşan islahevinin haricinde sosyal durumları iyi olan ve hafif suçlar işleyen çocuklar için Maison Paternelle adında ayrı bir müessese mevcuttu. Varlıklı aileler intizamsız çocuklarına bakılsın diye buraya para öderlerdi. Hatta yazdığı kurgusal kitaplarla dünyanın her yerindeki çocuklar tarafından severek okunan Jules Verne de kendi oğlunu 1876 yılında 6 aylığına Mettray'a göndermiştir.

Mettray'ın Kapanışı

Mettray'deki müessesenin kuruluşundan 16 sene sonra, Fransa'da, çocuk infaz müesseseleri ve buralarda cari rejimler kanun hükümleriyle ifadelenmiştir¹ ve Mettray, şöhretinin dünyaya yayılmasıyla birçok ülkede faaliyete geçen çocuklar için islah ve sürgün yerlerine model olmuştur. Demetz'in 1873 senesindeki vefatından sonra Mettray yönetimi 1920'lerde el değiştirmiştir ve müteakip senelerde acımasız disiplini nedeniyle ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Faaliyet alanında en tanınmış müessese olan ve kapısından 17,000'i aşkın oğlan çocuk geçen Mettray Sürgün Yeri, ağır eleştirilerle ve ekonomik problemlerle karşı karşıya kaldıktan sonra 1937 senesinde kapılarını ebediyen kapatmıştır.

Mettray ve Michel Foucault

Foucault, Hapishane'nin Doğuşu adlı kitabında toplumdaki iktidar ilişkilerini sorgular ve iktidar ilişkilerinin insanları nasıl kontrol ettiğine değinir. Bu kitabının Hapishane adlı son bölümünde Foucault, Mettray'ı ele almaktadır. Foucault söze şöyle başlar:

"Eğer hapishane sisteminin oluşumunun ne zaman sona erdiğini saptamaya kalkışsaydım Mettray'ın resmi açılış tarihi olan 22 Ocak

1840'ı seçerdim veya belki daha iyisi, Mettray'daki çocuklardan birinin son "koloniyi bu kadar erken terk etmek ne kadar yazık" diyerek can çektiği takvimsiz bir şanın zamanı olan günü seçerdim."²

Dikkat çekici bir paragrafla başlayıp Mettray'ı anlatma işine girişen Foucault, iktidar ilişkileri bağlamında bu müesseseyi analiz etmeyi seçerek, Mettray'ın anlaşılmasının, tarihin tozlu raflarına karışıp unutulmasının önüne geçmiştir. "Neden Mettray?" sorusunu cevaplamak ve Foucault'un bu seçimini anlamak açısından kitaptaki şu paragrafın iyi anlaşılması gerekir:

*"Kendini öne çıkartan iktidar bireyin oluşmasını engellemiştir; oysa karanlıklara çekilen modern iktidar herkesi bireyselleştirmek istemektedir; çünkü bireyselleştirmek, gözetim altında tutmak ve cezalandırmak yani egemen olmak demektir. Böylece modern iktidar çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, deliyi tımarhaneyle, askeri orduyla, suçluyu hapishaneyle kuşatarak bireyselleştirmiş, kaydetmiş, sayısal hale getirmiş, egemen olmuştur."*³

Foucault'a göre hapishanelerde, akıl hastanelerinde, okullarda iktidar ilişkileri ve bunları yürütmekle ilgili kurallar vardır ve bu kuralların çoğu bireyler üzerinde tahakküm kurulmasına meşru bir zemin sağlar. İşte sosyal bir toplulukta iktidarı ortaya çıkaran da bu tahakkümdür. İktidar ilişkisi bağımlı kılma, kontrol etme ilişkisidir ve toplumun her yerinde hüküm sürer. Mettray de tahakkümün ve bu iktidar ilişkilerinin had safhada olduğu bir müessesedir. Zira Foucault'un tasvir ettiği gözetim ve egemenlik yaklaşımı, onun tabiriyle "en yoğun haldeki disiplinsel davranış biçimlerine yönelik oluşturulan bastırma sistemlerinin yoğunlaştığı model olan" Mettray de görülür. Foucault, bu sürgün yerini; "Manastır, hapishane, kolej, alay gibi diğer bastırma sistemlerinin her birinden bir parçayı içinde barındırır"⁴ tabiriyle tasvir etmiştir. Bu tasvirdeki yoğunluk, Mettray'ın tahakküm ilişkilerinin en belirgin olduğu kurumların hepsine benzetilmesinden ileri gelir. Bunun sonucunda bu sürgün yerinin çatısı altında yaşayan bir çocuğun kendisini bulabilmesi,

2] Michel FOUCAULT, *Hapishanenin Doğuşu*.

3] FOUCAULT, age.

4] FOUCAULT, age.

1] Naci ŞENSOY, "Çocuk Suçluluğu-Küçüklük-Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri", Cilt 15, Sayı 4, 1949

içinde yaşadığı topluluktan ayrı bir özneye sahip olabilmesi imkânsızdır. Çünkü böyle bir yerde sorgulayan bireylere yer yoktur.

Mettray'de "itaatkâr bedenler" imal edilir. Çocuklar bir yerden diğer bir yere bando eşliğinde yürüyen askerler gibi hareket ederler. Katı bir disiplin altında yetişen bu çocukların orduya ve donanmaya çok önemli katkıları olmuştur. John Ramsland'ın Mettray makalesindeki⁵ verilere göre Mettray'den çıkan çocukların üçte biri askeri servise katılmış ve yüzlercesi çok önemli kademelerde görev yapmış, hatta üç tanesi Fransa'nın en önemli askeri onur madalyonu olan "Legion d'honneur" ile şereflenmiştir. Mettray bu yönü ile Foucault'un tabiriyle bir "alay"dır ve çocuklar üzerinde kurulan tahakkümün en yoğun olduğu zemin kanımca Mettray'in bu yönüdür.

Foucault, Mettray'in hapisane ve manastır olma özelliğini "hücre hapisleri" bağlamında ele alır. Mettray'de çocuklar çoğunlukla hücrelere konularak cezalandırılır. Foucault'un deyimiyse: "soyutlama çocukların ahlaki üzerinde etki etmenin en iyi yoludur; kalplerine o zamana kadar hiç hitap etmemiş olan din işte onları burada bütün gücüyle duygulara garketmektedir; hapisane olmasın diye yapılmış olan yasal sistemin dışında kalan tüm cezalandırma kurumu hücrede zirveye çıkmaktadır; burada duvarların üzerinde kara harflerle "Tanrı sizi görüyor" diye yazılmıştır."⁶

Bunun yanında Foucault; Mettray'in aile benzeri kurumsallaşan yapısını ve çocukların gündelik yaşamın nasıl olduğunu anlatır. Ona göre Mettray'in tertip şekli ve Mettray'de yaşam çocukları normalleştirmeye çalışmak pahasına onları dış dünyanın hiçbir yerinde göremeyecekleri büyüklükte bir iktidar yumağına hapsedmiştir.

Mettray'in kuruluş felsefesi ile ilgili olarak, farklı modellerin çakışması ile çocukların terbiye edileceği düşüncesi ve "aile" nitelemesi ile meşrulaştırılmaya çalışılan iktidar Foucault tarafından bu yönleriyle eleştirilmiştir. Bunun yanında çocukların gözetimi

ile sınırlı kalınmayıp onların bedenlerinden de yararlanılması Foucault nezdinde Mettray'i hapisaneden daha aşağı bir kuruma dönüştürmüştür.

Sonuç/Değerlendirme

Kanaatimce Mettray, aydınlık bir zihniyetin çocuk mahkûmları karanlıktan kurtarma çabasının başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Şekli olarak sunulmaya çalışılan "aile" görüntüsü, içinde derin bir yalnızlık barındırmaktadır. Ahlaki eğitim için öngörülen bu aile sisteminde çocuklar, olgunluklarını aşan bir boyutta yapılmış ve bir ailede olabileceğinden çok daha ağır bir iktidar baskısı barındıran evlerde ikamet etmişlerdir. Ailenin bir çocuğa vermesi gereken en mühim duyguların, bir aileyi aile yapan manevi öğelerin Mettray'in kuruluş felsefesinde hiçe sayılması ile adeta hazırlık okullarında çocuklara ebeveyn den ziyade komutan olarak yaklaşan eğitimci üretilmiştir. Çocukları yalnızlaştıran işte bu olmuştur. Yetişkin hapisanesinden alınan çocuk mahkûmlar karanlığın bir başka boyutu, daha derin ve daha acı verici bir boyutu ile yüzleşmişlerdir.

Lakin diğer taraftan Mettray'in kendi içindeki çıkmazlarına ve çelişkilerine rağmen onu model alan sistemler nezdinde yarattığı etki yadsınamaz. Suç işleyen çocukların bir yetişkinle aynı kefeye konulamayacağı ve onların cezalandırıcıdan ziyade ıslah edici bir muameleye tabii tutulmaları gerektiği düşüncesi çok değerlidir. Temelde bu düşünceden hareketle Avrupa'nın birçok yerinde mahkûm çocuklar için ıslah evlerinin kurulması Mettray'in yarattığı dalganın sonucudur. Özellikle İngiltere'de 1840 ve 1880 seneleri arasında birçok ıslahevi faaliyete geçmiştir. "Borstal School" adı altındaki bu ıslahevleri Hindistan'a uzanmıştır ve günümüzde Hindistan'ın yaklaşık 10 eyaletinde varlıklarını sürdürmektedirler. Duvarları olmayan Mettray'in İngiltere'de suça meyilli çocukların iyileştirilmesindeki bu kritik etkisi İngiliz Profesör Felix Driver'ın "Discipline Without Frontiers" (Sınırları Olmayan Disiplin) makalesinde işlenmiştir. Driver, makalesinde Mettray'in kuruluşundan sonra ziyaretçi akınuna uğradığını, rehberli turlar ile bu müesseseyi gezme fırsatı elde eden ziyaretçilerin hayrete

5] John, Mettray RAMSLAND: A Corrective Institution for Delinquent Youth in France, Journal of Educational Administration and History, 1990.

6] FOUCAULT, a.g.e

düştüğünü ve Mettray'ı takdir ettiklerini ifade eder.⁷ Mettray büyük bir sosyal keşiftir ve yabancı ziyaretçilerinin birçoğu nezdinde hayranlık uyandırmıştır. Özel bir müessese olan Mettray, onu takdir eden varlıklı insanların bağışları ile geliştirilmiştir.

Şöhreti bu şekilde bütün dünyayı esir alan Mettray'ı kapanmaya iten sebep aslında neydi? Ağır eleştirileri ve ekonomik problemleri ne doğurdu? Kanımca Mettray gibi hapisane yönü olan kurumların yapısını incelerken onların kapanma sebepleri üzerine düşünmek çok önemlidir. Zira bu tip kurumların ilk bakışta fark edilemeyen açıkları bu kurumların kapanış aşamasında görünür hale gelir. Bu sebeple Mettray'ı anlamak için bu sorulara yönelip Mettray'ın son on yılını iyi analiz etmek gerekir. Kanımca Mettray'ın ani çöküşünün nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

Öncelikle Demetz idealist bir insandı. Her çocuğun kişisel gelişimi ile ayrı ayrı ilgilendirdi ve sosyal bilimciydi. Demetz'den sonra yönetime gelen Blanchard da keza öyleydi. Lakin sonraları askeriye çıkışlı insanların yönetime gelmesi ile Mettray'da hiç yoktan iyi olarak nitelendirilebileceğimiz çocukların sosyal gelişimine yönelim de sona ermiş oldu. Bunun yanında cezalar bir çocuğa verilebilecek en ağır cezanın sosyal açılımı göz ardı edilerek çok fazla ağırlaştırıldı. Önceleri çocuğa sadece ekmek ve su vermek suretiyle cezalandırma en fazla üç gün sürüyordu ve çocukların takatlen düşmemelerine özen gösteriliyordu. Lakin sonraki yöneticiler döneminde cezalandırma yöntemleri o kadar ağırlaştı ki günlerce aç bırakılan ve acı çeken çocuklar tartışma konusu oldu. Bir çocuğun hücre cezası sırasındaki intiharı ile bu mevzu gündemde netliğe kavuştu. Artık Mettray çocukların yaşam güvenliğini muhafaza edebilen bir müessese değildi.

Bir başka mesele, ekonomik problemler, bu olumsuz hadisenin gerçekleşmesi sonucunda zuhur etmiştir. Mettray'ın içyapısının bozulması böylesine acı bir hadise ile gündeme geldikten sonra çoğu insan Mettray'a yaptığı maddi yardımı geri çekmiştir. Bunun sonucunda ekonomik çöküntü gerçekleşmiştir ve sürgün yerinin koşulları kötüleşmiştir.

Çocuklara yeni kıyafetler alınamamıştır, binarlar yenilenememiştir ve temel ihtiyaçlar sağlanamamıştır. Buna ilaveten, görevliler artık eğitilmiş kişiler değil, daha ucuz iş gücü sağlayabilen yaşlı kimselerdi. Nihayetinde, hapisane yönetimi maddi açığı kapatabilmek düşüncesiyle Mettray'ın orman arazisini satmıştır. Yaşam koşullarının çocuklar için çekilmez olması yetmiyormuş gibi ormanlık arazinin satılması ile Mettray, çocuklar nezdinde çoğu hapisaneden farksız bir hal almıştır.

En derin düşünce ise Fransa'da siyasi koşulların değişmesinin Mettray'e etkisidir.

Foucault'un söylediği gibi "Mettray 1920'lerin sürgün yeri olmadığı gibi Fransa'da 1920'lerin Fransa'sı değildi." Artık sanayi devrimi tamamlanmıştı. Mahkûmların gençlik ateşleri dini vaazlarla söndürüleliyordu, nesil değişmişti. Değişen nesille beraber yöneticilerin muameleleri de değişmişti. Çocuklar ayaklanıyordu ve bu ayaklanmalar en şiddetli şekilde bastırılıyordu. Ayrıca yeni hükümetin özel müesseselere sıcak bakmayışı da Mettray'ı kapanmaya götüren bir sebep olmuştur.

Mettray'ın doğuşu, gelişimi ve kapanışı çok uzun bir zaman almasa bile Mettray'ın etkileri günümüze kadar gelmiştir. Ülkemizdeki çocuk ıslah kurumlarının yapısını incelediğimizde Mettray ile uygulanmış yöntemlerin birçoğunun yaşatıldığını görmekteyiz. Bu açıdan Mettray'ın anlaşılması hapisanelerin ve cezalandırma sistemlerinin analizi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- DRİVER, Felix; *Journal of Historical Sociology*, Vol. 3 No. 3 September 1990.
- RAMSLAND, John; *Mettray: A Corrective Institution for Delinquent Youth in France*, *Journal of Educational Administration and History*, 1990.
- FOUCAULT, Michel; *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Yayınevi, Ankara, 2013.
- ŞENSOY, Naci; "Çocuk Suçluluğu-Küçüklük-Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 15, Sayı 4, 1949.

7] Felix DRİVER, *Journal of Historical Sociology*, Vol. 3 No. 3 September 1990.